

KATEDRA ČAKAVSKOGA SABORA GROBNIŠĆINE

KVIZ *GDJE SAM – TKO SAM* 2019.

**TEKST U NASTAVKU SADRŽI ODGOVORE NA SVA PITANJA KOJA ĆE BITI
POSTAVLJENA TIJEKOM TRI IZLUČNE VEČERI I ZAVRŠNICI**

Suradnja sa školama

Pokretač i organizator Kviza znanja *Gdje sam – tko sam* je Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.

Budući da je učenicima koji su literarno ili likovno nadareni namijenjen natječaj *Darovani*, 2011. godine smo pokrenuli novi projekt - Kviz znanja *GDJE SAM - TKO SAM* sa željom da doista svakom učeniku/učenici omogućimo sudjelovanje u Katedrinom projektu zaštite, očuvanja i promicanja kulturno-povijesne baštine i suvremenog stvaralaštva. Od tada svaki učenik može znanjem, stečenim iz ovog temeljnog materijala, osvojiti nagradu od čak 5000 kuna. Ovu nagradu osigurava glavni pokrovitelj Kviza znanja – Primorsko-goranska županija, a i supokrovitelj - Općina Čavle je do sada svake godine drugoplasiranom osiguravala nagradu za koju je izdvajala značajna sredstva, čak i do 2500 kuna. Stoga ovim Kvizom znanja zajednički s pokroviteljima mladima odašiljemo poruku da se znanje isplati - na svima prepoznatljiv način.

Iz godine u godinu im ovim Kvizom grobnička Katedra nudi mogućnosti detaljnijih upoznavanja pojedinih djelova Primorsko-goranske županije - povijesno, zemljopisno, jezično itd., ali i suvremenog stvaralaštva i raznih drugih zbivanja na našim područjima. I nesporno je da su sudionici Kviza, odgovarajući na pitanja *GDJE SAM - TKO SAM*, značajno osnaženi novostečenim znanjem.

Grobnička Katedra ČS već treće desetljeće usko surađuje s osnovnim školama. Prva suradnja je pokrenuta s Osnovnom školom Čavle usporedno s pokretanjem prve *Grobničke jeseni* 1993., a od 1994. je Katedrinom suradnicom i Osnovna škola Jelenje-Dražice. S novim tisućljećem su se u ovaj cjelogodišnji projekt uspješne suradnje Katedre ČSG sa školama, pod nazivom "Darovani", počele uključivati i druge škole Primorsko-goranske županije. Danas su stalne Katedrine suradnice osnovne škole Čavle, Jelenje-Dražice, Hreljin, Kostrena i Kraljevica te *Sveti Matej* u Viškovu, *Srdoči* u Rijeci, *Dr. Josipa*

Pančića u Bribiru i *Ivana Mažuranića* u Novom Vinodolskom. Povremenim su suradnicama u programima pod kapom „Darovani“ bile ili jesu osnovne škole Trsat, Bakar i Klana.

Suradnja s osnovnim školama je značajno ojačala od 2009. godine listopadskim projektom *Grobničkojesenski dani* tako što svaka od uključenih škola – suradnica Katedre ima svoj *grobničkojesenski* dan u Kaštelu Grobnik.

Projekt *Darovani* je od početka bio i do danas je konkretan doprinos zaštiti, očuvanju i promicanju nematerijalne baštine RH i kao takav značajnim dijelom temelja za uvrštenje grobničkoga govora u Registar zaštićenih kulturnih dobara. Ministarstvo kulture je 2016. godine neke od Katedrinih projekata uvrstilo u Dane europske baštine kao „dobre primjere zaštite, očuvanja i promicanja kulturno-povijesne baštine, osobito nematerijalne, koja se usko veže uz zajednicu u cjelini“, među kojima i projekt „Darovani“, koji obuhvaća sve programe koje Katedra provodi u suradnji sa školama: Natječaj *Darovani* - za najbolja učenička literarna poetska i prozna ostvarenja na čakavskim govorima PGŽ, Mladi su baštine glasi – edukativni izlet za nagrađene i zajednička završna priredba s izložbom te Grobničkojesenski dani – radionice u Kaštelu Grobnik. Ove je programe 2019. godine kao kvalitetne prepoznala državna Agencija za odgoj i obrazovanje i prihvatila biti njihovim pokroviteljem.

Treće desetljeće grobničke Katedre Čakavskoga sabora i uspješnje kulturne proizvodnje u okviru Katedrinih programskih djelatnosti

Odbor za obilježavanje 750. obljetnice boja s Tatarima na Grobničkom polju 1242. godine (Odbor), osnovan 1991. u cilju značajne obnove grobničkog Kaštela kao tijelo Općine Rijeka, u svom je programu imao osnivanje ustanove za znanost, kulturu i umjetnost..., sa sjedištem u Kaštelu Grobnik te počeo s pripremama i u tom smjeru. Međutim, obnova dijela kata i prizemlja Kaštela Grobnik te prikupljanje izložaka i stvaranje Etnografske zbirke te potom i otvaranje Zavičajnog muzeja Grobnišćine su bile prioritetne zadaće. No, za odbornike ondašnje Općine Rijeka osnivanje grobničke Katedre je bila nužnost te su početkom 1992. godine spomenutom Odboru postavili uvjet za odobravanje zatraženih sredstava - da Odbor osnuje ustanovu ili udrugu kao pravnu osobu, koja će nastaniti grobnički Kaštel i brinuti o njemu te odgovarati za sredstva koja se u Kaštelu budu ulagala. Prijedlog obnove je obuhvaćao velike zahvate na Kaštelu Grobnik: obnoviti cijeli jugo-zapadni dio – kat i prizemlje u današnju Okruglu

dvoranu i Zavičajni muzej Grobnišćine na katu te Galeriju sv. Jelene i ugostiteljski objekt u prizemlju, restauratorske radove itd. S obzirom da se radilo o značajnim sredstvima, odmah se krenulo s pripremama za osnivanje ustanove – svojevrsnog grobničkog centra za znanost, kulturu i umjetnost. Međutim, u to su vrijeme bile u pripremi Izmjene i dopune Zakona o ustanovama te je Odbor odlučio do stupanja na snagu istog Zakona osnovati Katedru Čakavskoga sabora Grobnišćine u okviru Čakavskoga sabora sa sjedištem u Žminju, privremeno kao udrugu.

Grobnička Katedra je osnovana 28. srpnja 1992. godine. Inicijativni odbor su činili članovi Odbora kao tijela SO Rijeka, a suosnivačima Katedre su: Skupštine Općine Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Čakavski sabor, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Rijeka i Matica hrvatska.

Prvo Predsjedništvo Katedre ČSG su činili: Stanislav Valić, predsjednik, prof. dr. Alma Polić Tadejević, dopredsjednica, Vlasta Juretić, tajnica te članovi Predsjedništva: dr. sc. Josip Manjgotić, mr. sc. Željko Lužavec, Dražen Herljević i Ada Maršanić.

Od 1992. do 1994. godine predsjednikom Katedre bio je Stanislav Valić, a od 1994. do 2016. Stanislav Lukanić. Izuzev 2002. i 2003. godine, kada je funkciju predsjednika obnašala Dajana Haramija. Stoga je Stanislav Lukanić „predsjednik s najdužim stažom“ do sad. Od 2016. do 2018. godine je funkciju predsjednika Katedre obnašala Vlasta Juretić, od Izborne skupštine 2018. godine aktualno Predsjedništvo Katedre ČSG je u sastavu: Silvana Demark, predsjednica, Norbert Mavrinc, dopredsjednik, Vlasta Juretić, tajnica, Marinko Dumanić, Veljko Franović, Željka Frlan, Radojka Juretić, Antonija Juričić, Zvonimir Kamenar, Cvetana Linić, Ada Maršanić, Rudolf Srića i Duško Žeželić.

Nakon podjele na nove jedinice Kaštel Grobnik je zajedno sa svojim stanarom – Katedrom Čakavskoga sabora Grobnišćine, pripao Općini Čavle u okviru Primorsko-goranske županije. Ubrzo se u Primorsko-gornaskoj županiji krenulo s dogovorima oko osnivanja ustanove sa sjedištem u Kaštelu Grobnik. Dogovoreno je da će ustanova biti osnovana čim se riješe prioritetne zadaće nastale podjelom na današnje jedinice lokalne uprave i samouprave. Nažalost, grobnička Katedra, u stvarnosti centar za znanost, kulturu i umjetnost koji je stvorio dva muzeja (ustanove) i brine o njima, formalno je još uvijek udrugom.

Glavna urednica svih Katedrinih izdanja od 1992. godine do danas je prof. emerita Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci dr.sc. Iva Lukežić.

Dr. sc. Iva Lukežić je, osim što više od pet desetljeća istražuje čakavštinu, posebice grobničku, autoricom izuzetno vrijednih izdanja i za ostala sjeverno-jadranska čakavska područja: *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština, Govori Klane i Studene, Govori otoka Krka, Fijumanski idiom...*, a 2012. godine javnosti je prvi put predstavljen sveučilišni udžbenik profesorice Lukežić *Zajednička povijest hrvatskih narječja – 1. Fonologija*. Za ovo je djelo prof. Lukežić 2013. godine Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti udijelila priznanje za najviša postignuća na filološkom polju. A već 2015. godine je javnosti predstavljena i druga knjiga *Zajednička povijest hrvatskih narječja – 2. Morfologija*. Zajednički su nakladnici ovih izuzetno vrijednih izdanja Hrvatska sveučilišna naklada u Zagrebu, Filozofski fakultet u Rijeci i Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.

Grobnička Katedra je do sada nakladnikom 196 izdanja: knjiga, kataloga i raznih drugih tiskovina, dok. filmova, CD-a, video-kataloga itd., a između ostalog i 24 knjige temeljne Katedrine naklade - Grobničkoga zbornika. A kada je riječ o Katedrinoj nakladi, nezaobilazno je Katedrino, do sada jedino glasilo na čakavštini u Hrvatskoj – *Grobnički list*, koji je izlazio od 1994. – 2004. godine.

U sklopu *Grobničke jeseni* 2019. se 9. studenoga održava jubilarni 30. znanstveno-stručni skup ***Grobnišćina; tragovi, znakovi i smjerokazi***. Početci ovih znanstvenih skupova utemeljeni su održavanjem prvoga 17. lipnja 1992. godine u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Njihovim je utemeljiteljem te od 1999. godine do svoje smrti voditeljem bio akademik Lujo Margetić. Do danas je na njima svoja izlaganja, s više od 300 tema, imalo niz hrvatskih znanstvenika. Grobnički znanstveni skupovi su temeljima redovnih izdanja knjiga *Grobničkoga zbornika*. Do sada je Katedra bila 196 puta nakladnikom raznih izdanja – knjiga, kataloga, dok. filmova, CD-a i raznih drugih tiskovina, među kojima su 24 knjige *Grobničkoga zbornika* (redovna i posebna izdanja). Za razliku od uobičajene prakse da se znanstveno-stručni skupovi *Grobnišćina:tragovi, znakovi i smjerokazi* realiziraju u okviru svakogodišnje *Grobničke jeseni*, u 2009. godini je znanstveni skup održan 22. kolovoza, u sklopu obilježavanja stote obljetnice Crkve sv. Bartola Apostola u Cerniku, u župnoj dvorani. Ta je 2009. godina obogaćena još jednim izuzetnim izdavačkim i umjetničkim dosegom Katedre - tiskanjem CD-a duhovne glazbe

Kantata od svetoga Bartola, autora V. Škarona i V. Juretić, a *CD Kantata od svetoga Bartola* je 2010. godine nominiran za diskografsku nagradu *PORIN*.

Srednjevjekovni Vinodol

Najstariji stanovnici Vinodola bili su Japodi i Liburni. Na njih nas podsjećaju do danas, gradine na Velom Ospu, Sv. Jurju (između Selca i Bribira) i Humcu kod Triblja. Rimljani su u ove krajeve prodirali u II. st. pr. Krista, a njihova je nazočnost postala još izraženijom počevši od cara Augusta. On je krajeve istočno od rijeke Raše uključio u rimsku provinciju Dalmaciju, koja je obuhvaćala područje do Save i Drine. Ipak, još ni u 1. i 2. stoljeću romanizacija stanovništva Dalmacije, prema tome i Vinodola, nije bila osobito jaka. Kasniju pojačanu romanizaciju treba pripisati uz ostalo i širenju kršćanstva i izgradnji magistralne rimske ceste kroz vinodolsku dolinu. Ta je cesta povezivala Italiju i Istru preko Tarsatike (današnja Rijeka) i Senja s našim krajevima u nutrašnjosti i prema jugu.

Plinije Stariji, značajni rimski autor iz I. st. n. e. poznaje samo Tarsatiku i Senj, dok najveći antički geograf Ptolomej spominje uz njih još i ušće Eneja (Rječina) i Volkeru (Bakar). Zanimljivo je svjedočanstvo kasnijeg geografa iz Ravene, koji između Tarsatike i Senja poznaje dva mjesta, Ad Turres i Raparia. Ako taj podatak povežemo s kasnorimskim zemljovidom (tzv. Peutingerova karta), na kojoj su vidljive dvije ceste između Tarsatike i Senja, i na kojoj je od Ad Turres označen na cesti koja ide duž obale, i to točno na sredini puta, onda bi se moglo s velikom vjerojatnošću zaključiti da je Raparia koju spominje Ravenski geograf ležala uz cestu u unutrašnjosti Vinodola i da se pod tim imenom skriva današnji Bribir. Naime, ime naselja Varvaria kasnije se izgovaralo Barbaria. To je Ravenski geograf pogrešno zapisao kao (B)raparia, a Slaveni izgovarali Bribir. Vinodolska su mjesta od Križišća do Novoga do današnjeg dana sačuvala slavenska imena (npr. Tribalj, Drivenik, Grižane itd.) uz jedini izuzetak Bribira. Iz toga treba zaključiti da je Bribir jedino mjesto koje je sačuvalo puni kontinuitet od antike i da je upravo Bribir bio središte Vinodola. To se vidi i po Vinodolskom zakonu koji nam je sačuvarao dragocjenu obavijest o tome da je najviši crkveni položaj imao u Vinodolu bribirski arhiprvad, a poznato je da je crkvena organizacija uvijek odražavala upravnu organizaciju nekog područja. Uostalom, i sama je riječ arhiprvad prastarog kasnorimskog porijekla i još jedan dokaz kontinuiteta između antike i kasnijeg razdoblja, i to upravo u Bribiru.

Potkraj VI. stoljeća Slaveni se naglo šire preko Balkanskog poluotoka, dolaze u Vinodol i preko njega i Učke postupno se naseljavaju u cijeloj Istri, a najviše u njezinom istočnom i središnjem dijelu. Kada franački vladar Karlo Veliki koncem 8. stoljeća ruši avarsko-slavenski plemenski savez, hrvatska država narodnih vladara obuhvaća uz ostale krajeve Vinodol i Istru do Brseča. Vinodol se naseljava hrvatskim graničarima koji čuvaju državnu granicu. Ta vojno-graničarska funkcija dolazi osobito do izražaja poslije smrti prvoga zajedničkog ugarsko-hrvatskog kralja Kolomana u drugom desetljeću XII. stoljeća, kada njemački feudanci otimaju kraj od Brseča do Rječine i kada Grobnik i Trsat postaju prva obrambena linija na hrvatskoj granici. Trebalo je čekati mnoga i mnoga stoljeća da se i područje Rječina-Brseč i Istra s druge strane Učke konačno povrate matici zemlji, Hrvatskoj.

Kaštel Grobnik je, po najnovijim istraživanjima izgrađen oko 1000-te godine, a 1225. prelazi u vlasništvo Knezova Krčih, kasnije prozvanih Frankopani. Grobnik se spominje u Vinodolskom zakonu 1288. godine.

Zakon devet gradova – Vinodolski zakon

Vinodol je počevši od dolaska Slavena stoljećima organiziran kao graničarsko područje prema nedalekim njemačkim feudalcima. Vinodolci su bili vojnici-graničari. Stanoviti ostaci tog uređenje vidljivi su još i mnogo kasnije u nekim pravnim ustanovama na Grobniku. Graničarske općine užeg Vinodola tijekom vremena razvile su se u općine slobodnoga stanovništva, koje su priznavale vlast feudalaca i za iskorištavanje zemlje i druga prava plaćala određena podavanja. Vinodolski su pučani kmetovi bili zapravo nasljedni zakupci svojih zemalja, s tim što je njihovo pravo na zemlju kroz stoljeća postajalo sve jače. Vinodolske općine nisu bile osobito razvijene. Na čelu općine stajao je satnik. Osim njega općina je imala još dva niža tijela, graščika (neka vrsta pomagača satnika) i busovića (općinskog vlasnika). Svećenike-glagoljaše ubrajalo se među kmetove. Članove privilegiranog staleža zvalo se "plemeniti". To su bile sve one osobe, koje su obavljale neku ugledniju službu za kneza i one čija se "plemenitost" sastojala u tome što ih je knez oslobodio kmetskih podavanja. Treba spomenuti i permane, kneževu vojnu pratnju, koja je također imala povlaštenu položaj.

Osobitu značajku Vinodolskom zakonu daje okolnost što ga je sastavilo povjerenstvo od predstavnika devet vinodolskih općina (Grobnik, Trsat, Bakar, Hreljin, Drivenik, Grižane, Bribir, Novi, Ledenice).

Na poziv Kneza Leonarda su se 1280. okupili predstavnici:

- **Novoga grada** (Novog Vinodolskog): Petar plovani i Vlkona Pribohna satnik, Janac Saražin i Bogdan Vlčinić;

-**Ledenica**: Ratko prvadi i Radoslav popovi, Dobroša satnik;

-**Bribira**: Dragoslav arhiprvadi i Bogdan pop, Zlonomer satnik. Jurilav Gradenić.

-**Grižana**: Luban i Petar popovi, Domian satnik, Dunat i Dragolub i Vidomir Vlčić;

-**Drivenika**: Dragolub satnik i Mikula Dragolub i Pribinig;

-**Hrilina** (Hreljina): Raden plovani i Ivanac satnik, živina sudac i Kliman Nedali;

-**Bakra**: Krstiha plovani i Grubina pop, Ivan satnik, Derga Vlčina i Nedrag;

-**Trsata**: Vazmina plovani i Nedrag satnik, Dominik sudac i Vieka.

-**Grobnika**: Kirin plovani, Slavan satnik, Domian Kinović, Paval i Slavina Vukodrčić

Ovi su naši predci popisali stare pravne običaje koji su se primjenjivali u Vinodolu, pri tome su mijenjali one odredbe koje su bile zastarjele i koje tom vremenu više nisu odgovarale.

Nije lako razumjeti dometa pojedinih odredaba Vinodolskog zakona. Tome ima više razloga. Prije svega, on je napisan na starome hrvatskom jeziku, koji se prilično razlikuje od našega modernog jezika kojim se služimo.

Primjerice, danas više ne rabi riječ

- "vola", nego "ili",
- "pomaknuti" (svjedoka) kaže se predložiti,
- "rič" kažemo "stvar"
- "ličba" "optužba" itd.

Porijeklo nekih riječi koje rabi Vinodolski zakon nije do danas objašnjeno. Tako se npr. kaže u članku 1 da se đakon "vlaški" (tj. talijanski) zove "macarol", a u članku 72 kaže se za zastupnika da se on "hervatski" (tj. hrvatski) zove "arsal", itd.

Nije ni najmanje čudno što se naši najveći poznavatelji Vinodolskog zakona uvelike razilaze u svojim objašnjenjima. Ali, znanstveno tumačenje Vinodolskog zakona korak po korak napreduje, pa su tako mnogi problemi, zahvaljujući naporima mnogih istraživača danas već uspješno riješeni. Ipak, budućim istražiteljima predstoji još mnogo posla.

Među vrlo zanimljivim odredbama Vinodolskog zakona je i Odredba članka 45 Vinodolskog zakona o načinu sklapanja raznih vrsta pravnih poslova koji se odnose na nekretnine. U tom se članku ističe da se pravne poslove koji se odnose na zemlje i

vinograde obavlja uz "likuf". Riječ potječe iz njemačkog pravnog područja (Leitkauf) i označava prastari pravni običaj da se pozovu svjedoci i zajedno s njima konzumira jelo i piće. Time se osigurava nazočnost svjedoka, a mala "gozba" koja se tom prigodom upriličila ima za svrhu bolje i jače sjećanje na pravni posao koji se tom prigodom sklopio. Riječ likuf došla je preko susjednoga slovenskog područja, koje je bilo u vlasti njemačkih feudalaca, ali sam pravni običaj svečane konzumacije jela i pića zajamčen je još stoljećima ranije u staroj hrvatskoj državi narodnih vladara. Slično kao u Rijeci i Trstu i nekim drugim mjestima, Vinodolski zakon ne dopušta dodavanje ugovorne kazne jer se time često skrivalo ugovaranje kamata, čemu se Crkva oštro protivila.

Prema članku 44 Vinodolskog zakona čini se da je postojao običaj izdavanja robe na kredit uz trgovčevu zabilješku (nešto slično postojalo je još u moderno doba: trgovci su za mušterije u koje su imali povjerenja vodili posebne bilježnice, na osnovi kojih je mušterija podmirivala svoj dug jedanput mjesečno). Prema Vinodolskom zakonu vjerovalo se trgovčevim knjigama, čak do visine 50 libara, s time da je trgovac morao položiti prisegu da su knjige istinite.

Vinodolski zakon objavio je prvi Antun Mažuranić u "Kolu" 1843. godine. Godine 1880. objavio je Vatroslav Jagić *Zakon Vinodol'skij* s tekstom zakona, njegovim ruskim prijevodom i mnogobrojnim izvanredno uspješnim filološkim i pravnim zapažanjima. Nešto kasnije, god. 1890. izdaje ga Franjo Rački ponovno, a 1923. god. Marko Kostrenčić priprema novo izdanje s korisnim uvodom, prijevodom i tumačenjem pojedinih izraza i pravnih ustanova. God. 1952. Miha Barada izdaje tekst, prijevod i tumačenje u svom djelu *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, a Lujo Margetić god. 1980. daje u svojoj knjizi *Iz vinodolske prošlosti*, uz tekst, prijevod i tumačenje još i fotografske reprodukcije najstarijeg sačuvanog rukopisa Vinodolskog zakona pisanog glagoljicom u drugoj polovici 16. stoljeća. U 1988. Josip Bratulić izdao je tekst Vinodolskog zakona (diplomatičko i kritičko izdanje) uz tumačenje, komentar, rječnik i faksimil. Bratulićev rad u mnogome je nenadmašiva sinteza dosadašnjih postignuća.

Boljem razumijevanju Vinodolskog zakona pripomogli su u znatnoj mjeri majstorski pisani članci Vladimira Mažuranića u njegovom monumentalnom djelu *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*.

U Vinodolskim općinama je za vlastelinstvo brinuo upravitelj, koji je vlastelinu slao izvješća i provodio njegove odluke preko naredaba. Uprava se vlastelinstva obavljala preko gospodarskih ureda.

Nakon upravitelja u hijerarhiji slijedio je blagajnik.

Gospodarski su se uredi dijelili na blagajnički, žitničarski, podrumarski, stočarski, građevinski i šumarski ured. Vlastelinstvo je obavljalo i sudsku funkciju u sporovima među podanicima i u sporovima između podanika i ostalih pravnih i fizičkih osoba.

Iz jednog od mnogih znanstvenih članaka akademika Luje Margetića: „Vinodolski zakon - hrvatski pisani popis običajnog prava može se s pravom staviti uz bok drugim europskim opsežnim srednjovjekovnim pravnim dokumentima pisanim na narodnom jeziku: Ruskoj pravdi (9. - 13. stoljeća) i Sachsenspiegelu (13. stoljeće). Ali Vinodolski zakon ima neke značajke kojima se ističe u otmjenom društvu upravo spomenutih europskih vrela. Vinodolski je zakon pisalo povjerenstvo sastavljeno od predstavnika devet vinodolskih općina, koji su u ime općina i Kneza popisali običajno pravo, a koje se u vrijeme nastanka Vinodolskog zakona primjenjivalo u Vinodolu”.

Kada u dokumentima 15., 16. itd. stoljeća stoji da se javno objavljivanje ("klič" ili "kanat") prodaje zemljišta itd. obavlja "po vinodolskom zakonu", "po bribirskom zakonu" itd., onda to znači da se ono obavlja po onom "pravnom običaju" koji je u to vrijeme bio na snazi u Vinodolu (Bribiru, Bakru, Grobniku itd.). Naši najstariji popisani pravni običaji Hrvatskog primorja od Vinodola do Brseča nazivaju se upravo tako, tj. zakon. Tako i kralj Ferdinand II. još u 17. stoljeću za kastavske pravne običaje kaže da ih "narod zove zakonom". Sam naziv je prastar. Zabilježen je još u 10. stoljeću za neke narode u Ukrajini: "zakana"!

Vinodolski zakon donesen je u nazočnosti kneza Leonarda iz moćne velikaške obitelji Krčkih knezova (Frankapani, Frangipanes, Frankopani). Njihovo podrijetlo nije u znanosti raščišćeno. Nije nemoguće da su oni vladali nad Krkom i susjednim kopnenim područjima, uključujući i Vinodol još u doba hrvatskih narodnih kraljeva u 11. stoljeću i da su upravo oni organizirali obranu hrvatskih krajeva istočno od Rječine od napada njemačkih feudalaca. Vrlo je vjerojatno da je obitelj Krčkih knezova vladala u tim

krajevima tijekom 12. stoljeća i da je hrvatsko-ugarski vladar Bela III., darovnicom Modruša (1193. godine) samo legalizirao njihovu vlast.

Sredinom 13. stoljeća Krčki knezovi konačno uspijevaju da im hrvatsko-ugarski vladari priznaju punu vlast i nad Vinodolom. Krčki knezovi (Frankapani) priznavali su dvije vlasti nad sobom - mletačku u odnosu na Krk i hrvatsko-ugarskih vladara u odnosu na kopnena područja (uključujući i Vinodol). Stoga su vještom i mudrom politikom doveli svoj ugled do vrhunca u vrijeme snažnoga Nikole Frankapana u prvoj polovici 15. stoljeća. Oni su kasnije postupno slabili, ali su još i u 17. stoljeću držali Novi. Veći dio ostalih vinodolskih gradova bio je u to doba već u vlasti druge znamenite velikaške obitelji, Zrinskih, sve do 1671. godine, kada su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankapan tragično završili svoje živote pod krvničkom sjekirom.

Akademik Lujo Margetić je uvodno izlaganje, održano na Međunarodnom znanstvenom skupu u povodu 700. obljetnice Vinodolskog zakona, 600. obljetnice Senjskog i Krčkoga (vrbanskoga) statuta, u Zagrebu 19. rujna 1988. u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, zaključio istim riječima kao i 6. siječnja 1988. na Saboru Vinodolskom u Novome:

" I na kraju dopustite mi da upitam sebe i sve prisutne dvije stvari. Prvo, koji je pravi, duboki razlog da je Vinodolski zakon, to djelo malih vinodolskih kmetova i njihovih satnika, prvada i glagoljaških popova kao nekim čudom uspio bez teškoća osvojiti značajno mjesto među tadašnjim vrhunskim djelima europske kulture i civilizacije, i drugo, možemo li mi, ljudi 20. stoljeća ponešto naučiti od naših skromnih predaka?"

Rekao bih da se odgovor na oba pitanja daje sam od sebe već na temelju onoga što sam prethodno rekao. Vinodolski kmetovi bili su otvoreni prema svemu onome što je dolazilo do njih, radilo se o slavenskim, talijanskim ili njemačkim utjecajima. Kao da su znali da svaka zatvorenost vodi stagnaciji. A ipak, zadržali su svoju narodnu samobitnost i obdarili svoj narod i svijet originalnim narodnim djelom u kojem su svi vanjski elementi dobili svoje pravo mjesto i nov sadržaj. Oni nisu sebe smatrali ni boljim ni lošijim od drugih, a poštujući druge, najbolje su sačuvali vlastito dostojanstvo. Feudalni je gospodar mogao imati vlast, ali su ga nerad i neskromnost osudili na to da nestane i da konačno pobijedi mali kmet jer je u srcu imao napisane riječi: pravda, pravo, skromnost i rad.

Nije li to i za nas poruka naših predaka i njihova Vinodolskog zakona i njegove stotinu godina mlađe braće, Krčkoga i Senjskoga statuta?

Knez Fran Krsto Frankopan

Otac Frana Krste Frankopana je umro 1652. godine, kad je Franu Krsti bilo oko osam do devet godina. Franov brat Caspar 1653., a brat Juraj 1661. godine. Vjeruje se da je majku izgubio za najranije mladosti. Pa ipak se o njegovom odgoju vodila briga jer već mlad izvrsno vlada latinskim jezikom i poznaje stare klasike. Nema sumnje, da je u ranoj mladosti naučio i talijanski, jer već kao trinaestgodišnji mladić putuje u Italiju talijanskome rodu. Možda je talijanski istom tada naučio ili se tamo bar usavršio u njemu, ali svakako je njegovo poznavanje talijanskog jezika bilo potpuno, jer je na talijanskom jeziku pisao čak i pjesme, a i njegove pjesme na hrvatskom jeziku pokazuju velik utjecaj talijanske poezije. Također, zna se kada i gdje je naučio francuski. Da je dobro vladao francuskim jezikom potvrđeno je kad se utvrdilo da je Moliereovu »George Dandina« iz francuskog originala upravo on preveo. U svakom slučaju, Knez Fran Krsto Frankopan je za svoje doba bio izuzetno dobro obrazovan, a osobito, ako se uzme u obzir njegov kratki život - pogubili su ga u 28-oj godini.

Veze između hrvatskih Frankopana i talijanskih Frangipana su se održavale od kada je krčki knez Nikola, 1430. posjetio Rim, gdje ga je svečano dočekaao papa Martin V. i krčkim knezovima odobrio služenje prezimenom Frankapan. Nakon toga su krčki knezovi koristili grb *Frangipana*, ali su uz taj novi grb često upotrebljavali i svoj stari.

Nakon podjele imanja s braćom, Franov stric Juraj Frankopan se 1610. odselio u Italiju i u Porpettu (kraj Udina) pod pokroviteljstvom Venecije osnovao novu granu Frankopana - *friulskih*. Njegov nasljednik Orfeo Frankopan je živio kod Frana Krste Frankopana u Hrvatskoj, a kasnije je pred Nijemcima pobjegao u Italiju.

Fran Krsto Frankopan 1656. putuje u Italiju da nakon smrti markiza Marija Frangipanija primi u nasljeđe grad Nemi (jugoistočno od Rima, nedaleko grada Frascati).

Niz je zanimljivosti tijekom bliskih veza hrvatskih knezova Frankopana i talijanske Frangipani jer su se već u 13. stoljeću podržavale bliske veze s Mariom Frangipanom, markizom di Nemi. Markiz je bio potomak napuljske grane Frankopana, koji su uistinu potjecali iz Hrvatske (iseljeni su polovicom 14. stoljeća).

Markiz Mario Frangipani nije imao nasljednika te je 17. rujna 1638. napravio oporuku, kojom nakon smrti sav svoj imetak ostavlja Nikoli Frankopanu stricu Frana Krste Frankopana, s tim da se nakon Nikoline smrti nasljedstvo prenosi na Vuka Krstu Frankopana i najmlađeg mu sina Frana. Ako i poslije njih ne bi ostalo potomstva, njegova imanja prelaze na friulsku granu Frankopana.

No nakon smrti Vuka Krste Frankopana 1652. godine, markiz Mario Frangipani mijenja oporuku te 14. siječnja 1654. svojim nasljednikom proglašava kardinala Antonija Barberinija i nakon samo tjedan dana umre. Ali, kardinal Barberini je mladom Franu Krsti Frankopanu pismom od 2. studenoga 1655. darovao grad Nemi i dvorac na Trgu sv. Marka u Rimu. Tako je Fran Krsto Frankopan postao markizom di Nemi, i on se prvi potpisuje tim naslovom, a njegova sestra Katarina je prihvatila naslov markize.

Za Franova odlaska u Italiju, brat Juraj 24. svibnja 1656. predaje njegova imanja na korištenje zagrebačkome Kaptolu.

Fran Krsto Frankopan - pjesnik

Daljnji trag Frana Krste Frankopana u Italiji nalazimo 1656. godine u Maceratijevoj latinskoj elegiji, koju je ispjevao žaleći za nazaretskom kućicom Bogorodice preseljenom 1294. iz Trsata u Loreto. U predgovoru Fran Krsto Frankopan spominje da je pošao u Rim, ali ga je prestrašila kuga. Pretpostavlja se da su Frana Krstu Frankopana na putu u Rim pratili pitomci ilirskog seminara u Loretu, Trogiranin Juraj Kuljanović (Coughlianeus), Omišanin Matija Jelić (Gielich), Temišvarac Martin Tomašević (Thomassevich) i Dubrovčanin Vinko Gudelj (Gudeljus).

U posveti svoje *Elegije* kazuje da je jedina sreća bijednih u nesreći suza. Ona im je utjeha, a to je i jedini dar, što ga oni mogu prikazati. Majci Božoj bi dao svakovrsne dragulje, no ti bi dragulji pred njenim sjajem izblijedjeli. Prikazuje joj svoje suze, što mu ih je njen odlazak 1294. godine iz Frankopanova posjeda Trsat „izvabio iz očiju.“. Zatim poziva Talijane da hvale i slave Djevicu, a potom ih okrivljuje za otimačinu svete kuće. Iza toga prelazi na dosta lijepi prikaz kućice nazaretske u Trsat i pozivlje Nikolu Frankopana, neka joj se ide pokloniti. Jednako tako lijepo i dobro opisuje kućicu i njenu nutrinu, a zatim Djevicu i malog Isusa.

No ipak je F.K. Frankopan otišao u Rim zahvaliti kardinalu Barberiniju na darovanom posjedu te ga preuzeti. Fran Krsto Frankopan se vjenčao s rođakinjom kardinala

Barberinija, Giulio (Julijom) di Naro 1658. godine, kada mu je bilo tek oko petnaest godina, a što u ono doba nije bilo neuobičajeno.

Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski

U hrvatsku povijest se Fran Krsto Frankopan upisuje 1663. godine, kada se uz Petra Zrinskog bori u Lici kod Jurjevih Stijena (nedaleko Otočca i Brloga) u onoj slavnoj bitki protiv Ali-paše Čengića. Petar Zrinski je tada sa svojih 2500 junaka natjerao u bijeg 10.000 Turaka i samog Ali-pašu zarobio. Zna se da je Ali-pašu poslije prisvojio karlovački general Herbert Auersperg koji je ranije pred istim Pašom pobjegao.

Potom je Fran Krsto Frankopan bio kapetan ogulinski. Nakon što se smrću generala Auersperga ispraznilo mjesto senjskog kapetana, u ljeto 1669. ga je kralj Leopold imenovao senjskim kapetanom. No nije postao kapetan Senja zbog spleta nekih Leopoldovih ministara. Tvrdili su da bi se Knez Krsto Frankopan smatrao nezavisnim gospodarom Senja, a na temelju nekih starih prava Krčkih knezova nad Senjom. Stoga Dvor nije htio F. K. Frankopana uvesti u posjed senjske Kapetanije sve dok se ne odreče vlastelinskih prava na Senj, na što Fran Krsto Frankopan nije pristao. No, njegovu ogulinsku kapetaniju su još prije nego se on nje odrekao i oprostio sa svojim ljudima u Ogulinu, predali Sigmundu Paradeiseru.

Fran Krsto Frankopan povukao u Čakovec. No, neki su se kapetani Petra Zrinskoga predali Njemcima, a među njima i kapetan Čolnić, koji je potom izdao Frana Krstu Frankopana predajući pismo u kojem mu je Knez iznosio svoje ogorčenje ponašanjem Beča. To je kasnije uvelike osnažilo optužbu protiv Frankopana i Zrinskoga.

Pred njemačkim četama se Petar Zrinski je svoje poslanike (Boškovića i Forštala) poslao u Beč s nadom da će mu kralj Leopold pomoći u obrani. No, njegovi poslanici nisu napravili ništa, a njemačke čete su se sve više približavale te da su već bile nadomak Čakovcu. Stoga su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan krenuli osobno pred Leopolda u Beč, a u Beču im je zajamčena sigurnost.

Iz Čakovca su krenuli 13. travnja, a u Beč su stigli 18. travnja. No, kada su knezovi Zrinski i Frankopan stigli u Beč, shvatili su da su prevareni jer su ih odmah uhapsili. Već je tada

čitava Hrvatska bila u vlasti austrijskih generala i njemačka je soldateska već haračila po njihovim imanjima.

Neposredni povod sukobu između kralja Leopolda i hrvatskoga i ugarskoga plemstva bio je veliki turski rat 1663. i 1664. godine, koji je 1. kolovoza 1664. završio sjajnom pobjedom kršćanskih četa kod Szent-Gotharda u zapadnoj Ugarskoj, sastavljenih od Hrvata, Mađara, Nijemaca i Francuza. Cijeli je svijet očekivao da će se borba protiv Turaka nastaviti, dok ne budu prognani iz čitave Ugarske i Hrvatske. Stoga su svi bili preneraženi kad se nekoliko dana kasnije pročulo da je u Vašvaru sklopljen mir na dvadeset godina, po kojem Turci pridržavaju sav svoj dotadašnji posjed, a Leopold im plaća još i 200,000 talira ratne odštete. Uvažavaju li se različite glasine - da je Turcima dozvoljen slobodan prolaz kroz Hrvatsku u Italiju - te činjenica da kod sklapanja ugovora nisu bili prisutni ugarski i hrvatski izaslanici, što je bilo povreda ustava, razumljivo je da se ugarsko i hrvatsko plemstvo stalo buniti. Za svoju bunu su imali uporište u zakonu - u *Zlatnoj buli* Andrije II. iz g. 1222. Godine u kojoj je zadnjim, 31. člankom izričito rečeno da plemići, ako bi kralj (Andrija) ili koji od njegovih nasljednika radili protiv *Zlatne bule*, odnosno protiv Ustava, imaju pravo podići se, bilo pojedinačno, i bilo svi zajedno protiv njega riječju i oružjem, a da ne budu kažnjeni za izdaju. Tako je doslo do zavjere hrvatskih i ugarskih velikaša, koje je tijek i tragični završetak dobro poznat. Kako se ona smatra važnom u svjetskoj povijesti, vidi se po tome što se o njoj uči u francuskim školama pod imenom »Conjuration des trois comtes«, stoga što su tad pogubljeni tri kneza odnosno grofa: Zrinski, Frankopan i Nadasdy.

Cijela ta zavjera nije imala mnogo sreće. Nezadovoljnici su najprije 1664. izgubili kolovođu Nikolu Zrinskoga, hrvatskoga bana i mađarskog pjesnika, kojeg je napala pogođena divlja svinja u lovu nedaleko Čakovca. Potom je 1667. godine umro drugi član zavjere ugarski palatin Franjo Wesselenyi te su se sudionici zavjere raspršili. Petar Zrinski, koji je naslijedio brata Nikolu u banskoj časti, pregovarao je s francuskim kraljem Ljudevitom XIV, s Poljskom, s Venecijom..., ali ga svagdje zavaravaju i ostavljaju konacno na cjedilu.

Žalosna je bila zadnja godina tih hrvatskih velikaša..

Najprije su ih odijelili i zatvorili svakoga posebno. Zrinskog kod potpukovnika baruna Ugarteja, a Frankopana kod majora grofa Dauna. Ispočetka su s njima postupali dosta

uljudno, kad su još trebali Zrinskoga da umiri buntovnike u Ugarskoj. Stoga su im puštali čak i posjete da bi, kad im više nisu mogli koristiti, postajali sve stroži. Čak su im i pojačali stražu pred vratima.

2. svibnja su ih pozvali da se očituju o svemu. Ispočetka je Fran Krsto Frankopan bio u nepovoljnijem položaju nego Petar Zrinski, najviše zbog onog njegova nepromišljenog pisma Čolniću. Kako je F. K. Frankopan bio nepromišljeniji, nije čudo, da su ga dokazi više teretili, premda se tek u zadnje vrijeme zapleo u urotu. Zato je nastojao da se uz cijenu iskrena priznanja spase. Zrinski je nijekao svoju krivnju, i tek kad ga natjeraše u skripac, priznao je neke činjenice, ali ih je nastojao prikazati u povoljnijem svijetlu po sebe.

Koncem lipnja je počela istraga. Kako su hrvatski vitezovi bili od prvog dana rastavljeni, nikako se nisu mogli dogovoriti, što su njihovi tamničari iskoristili pa je lako došlo do proturječja u njihovim iskazima.

Nisu pomagala nikakva očitovanja, ni molbe i obrane, niti zagovor papinskog nuncija opata Spinole i kardinala Barberinija – ništa nije pomoglo. Već 6. listopada 1670. godine su ih preselili u zatvor u Bečkom Novom mjestu.

Austrijski komorski državni odvjetnik dr. Duro Frcy je 7. studenoga predao optužnicu „zbog uvrede veličanstva i veleizdaje” predlažući da se oba velikaša osude na smrt te da im se zaplijene sva imanja.

Posebno sudbeno povjerenstvo, tzv. »iudicium delegatum“, u kojem nije bilo niti jednog Hrvata ni Mađara, nije uvažilo razloge njihove protuobrane, nego ih je odsudilo na smrt - Frana Krstu Frankopana 11. travnja, a Petra Zrinskoga 18. travnja 1671. godine.

Petru Zrinskome se najprije imala odsjeći desna ruka, a onda glava. No kasnije je kao pomilovan pa mu se oprostilo sječenje ruke.

S presudom su obojicu upoznali tek dva dana prije smrti, a 29. travnja je Ivan Podesta - izaslanik i povjerenik za istočne jezike, kamo je tada spadao hrvatski jezik, preuzeo sve spise i stvari osuđenika. Tajni dvorski pisar Vogten ih je popisao i unio u zapisnik.

Cijeli su taj dan bili u pripravi na smrt; ispovjedili se i pričestili, a zatim je Frankopan došao u Petrovu sobu, gdje su se srdačno oprostili jedan od drugoga. To su im dopustili pod uvjetom da govore samo njemački da ih nazočni povjerenici i kapetan Ehr mogu razumjeti. Napokon su napisali oprosna pisma u kojima su svojim suprugama izrekli zadnje želje. F. K. Frankopan je napisao još jednu molbenicu Kralju, koja kralju nije ni predana jer su ih 30. travnja 1671. obojicu pogubili. Prije smaknuća su njima i njihovim

obiteljima ukinuli plemićke titule a sva su njihova imanja po državi proglasili zaplijenjenima.

Prestrašna je bila smrt Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskoga bila teška – i jednome i drugome je krvnik tek drugim udarcem odsjekao glavu. U izvješću stoji da je to bilo tako strašno da se i svjetina koja je gledala smaknuće uzrujala, a da je krvnik odmah nakon tog strašnog čina bio zatvoren.

Na ovako su strašan način u borbi za pravo svoje i svoje domovine oba najodlučnija hrvatska velikaša, Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Istoga je dana u Beču pogubljen i mađarski grof Franjo Nadasdy.

Maknuvši tako s puta svoje najopasnije protivnike, habsburški apsolutizam je mogao razastrti svoja crna krila nad Hrvatskom i Ugarskom. Dvor se poslužio izlikom da su se pobunili Hrvati i Mađari kao narod a ne kao pojedinci pa im je po Ustavu nakratko obustavljena kazna. Prilike su tad bile mnogo gore negoli za kralja Josipa II; Hrvatsko kraljevstvo smatralo se austrijskom provincijom.

O smaknuću Zrinskog i Frankopana se uz ostalo sačuvalo i jedno talijansko izvješće opata Spinole od 3. svibnja 1671., pisano iz Beča nekom članu obitelji Barberini. U njemu se opširno govori o Franu Krsti Frankopanu. Spinola se zauzimao za F. K. Frankopana i u tamnicu mu je donio više talijanskih knjiga i dokumenata da si njima F. K. Frankopan krati vrijeme u tamnici. Razni trenutci su u tom izvješću istaknuti; iz njih se vidi kakvo je Frankopanovo duševno stanje i karakter te je izvješće važno i za razumijevanje njegova literarnog rada. Opisuje kako se Frankopan u zadnjim satima ponio neustrašivo i pobožno kao pravi kršćanin. Također se opisuje oproštaj između njega i Petra Zrinskoga; Zrinski je rekao, da se „ne boji smrti, jer joj je gledao često u oči - žali samo, što i on (Frankopan) mora s njime umrijeti“. Potom je F. K. Frankopan proveo čitavu noć u molitvi, a i posluživao je kod zadnje mise. U izvješću se navodi da „nije trebao mnogo uputa od kapucina, jer su manje znali od njega i s manje su žara molili nego on“. Govorio je cijelo vrijeme elegantnom latinistinom, a nisu se mogli zgodnije i ljepše citirati psalmi i izvadci iz Svetoga pisma. Suze su mu navrle na oči, „no ne zato — reče — jer se boji smrti, nego zato, jer je tako mnogo grijeshio“. F. K. Frankopan je u tim trenutcima slab, smrvljen je i kaje se, nema mržnje!

U izvješću za Petra Zrinskog piše da nije mnogo govorio, „već je samo potvrđivao glavom, što su mu govorili kapucini. Na stratište je išao s križom u ruci, ali ponosito uzdignute glave.

Frankopan piše dugo pismo, ističe svoju poslušnost poglavarima, govori o Božjoj milosti, u koju se još uvijek nada, ponavlja iste misli i svaki čas izražava svoju ljubav prema ženi riječima: „Giulia mia cara!“

Može li biti što potresnijega, nego kad najbogatiji i najmoćniji hrvatski velikaš – Petar Zrinski, koji je i samome kralju postajao opasnim, piše:

Moje drago serce. Nimaj se žalostiti zverhu ovoga moga pisma niti burkati. Polag Božjega dokončanja sutra o desete ore budu mene glavu sekli, i tulikajše naukupe tvojemu Bratcu. Danas (s)mo mi jedan od drugoga serčeno prošćenje vzeli. Zato jemljem, ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valet, Tebe proseći ako sam te u čem zbantual aliti se u čem zameril (koje ja dobro znam) oprost mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smerti dobro pripravan niti se plašim. Ja se ufam u Boga vsamogućega koji me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojt ufam se) da se mi naukupa pred njegovem svetom thronušem u dike vekovečne sastanemo. Veće ništar ne znam ti pisati, niti za sina, niti za druga do končanja našega siromaštva. Ja sam vse na Božju volju ostavil. Ti se ništar ne žalosti ar je to tak moralo biti.

U Novom Mestu pred zadnjim dnevom mojega zaživljenja, 29 dan aprila meseca o sedme ore podvečer, leta 1671. Naj te Gospodin Bog s moju kćerju Auroru Veroniku blagoslovi.

Groff Zrini Petar

U prijevodu na suvremeni hrvatski standardni jezik:

Moje drago srce. Nemoj se žalostiti ni uzbuđivati zbog ovoga mojega pisma. Prema Božjoj odluci sutra u deset sati odsjeći će glavu meni i tvojemu bratu. Danas smo se jedan od drugoga srdačno oprostili. Zato se i ja danas ovim pismom želim od tebe oprostiti, i molim te za oprost ako sam te u nečemu uznemiravao ili ako sam ti se u nečemu zamjerio. Hvala Bogu, ja sam spreman na smrt i ne plašim je se. Ja se ufam u Boga svemogućega koji me je na ovom svijetu ponizio da će mi se smilovati i ja ću ga moliti (vjerujem, već sutra kada k njemu dođem) da se nas dvoje pred njegovim svetim tronom u vjekovječnoj diki sastanemo. Više ti ništa ne znam pisati. Ja sam sve Božjoj volji ostavio. Ti se ništa ne žalosti jer je to tako moralo biti.

U Novom Mjestu zadnjega dana mojega života, 29. travnja u sedam sati predvečer, godine 1671. Neka Gospodin Bog tebe s mojom kćeri Aurorom Veronikom blagoslovi.

Grof Petar Zrinski

Kad je 1432. godine umro ban Nikola Frankopan naslijedili su ga njegovi sinovi, zvani Banići. Po nagovoru biskupa sklopili su u Modrušu 1449. sporazum o podjeli imanja i pravu nasljeđa. Vinodol, koji je dva i pol stoljeća bio jedinstveni feudalni teritorij, razdijeljen je 1449. na više gospodara iz frankopanske obitelji, koja se podijelila na osam loza.

Grobnik je dobio Stjepan II., hrvatski ban, kapetan Kranjske, oženjen s Izotom d'Este. Obitelj njegove žene imala je rodbinske veze s njemačkim obiteljima, čiji su se posjedi nalazili preko Kupe. Nasljedio ga je njegov sin Bernardin.

Godine 1544. Stjepan Frankopan sklopio je ugovor sa šurjakom Nikolom Zrinskim o zajednici dobara i uzajamnoj pomoći protiv Turaka. Ta je zajednica potrajala do 1550. godine, kada je Stjepan svojoj sestri Katarini ustupio gradove Ozalj, Dubovac, Grobnik, Bakar i Hreljin.

Stjepan je kasnije naknadno darovao Grobnik braći Jurju, Nikoli i Krsti Zrinski, sinovima Katarine i Nikole Zrinskog.

Nakon pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana Grobnik je konfisciran, te su njime od 1671. do 1691. godine upravljali Kraljevska komora i Adam Zrinski. Godine 1692. Adamova je udovica Marija Katarina Lamberg svoju polovicu vlastelinstva prepustila Unutarnjoaustrijskoj komori u Grazu, koja je ubrzo od Kraljevske komore kupila i ostali dio imanja.

Godine 1727. Komora je Kataloncu grofu Raimundu de Villane Perlasu, markizu od Rialpa i tajniku Karla III, u zamjenu za njegova imanja u južnoj Italiji prodala Brod na Kupi, Grobnik i Ozalj. Raimunda Perlasa nasljedio je njegov sin Franjo, koji je 1766. te posjede prodao Teodoru Batthyányju. Njega je 1812. godine nasljedio Josip Antun, a njega 1828. godine sinovi Gustav i Kazimir.

Vlastelinstva Brod, Ozalj i Grobnik sekvestrirana su kao mađaronska imanja 28. studenoga 1848. godine, no već u rujnu 1849. Gustav Batthyány (Baćani) podnio je banu Jelačiću molbu za povrat imanja. Jelačić je podržao molbu pa je Zagrebačka županija 1. prosinca iste godine donijela odluku o ukidanju sekvestara na polovicu Gustavovih imanja.

Gustav je Brod, Ozalj i Grobnik preuzeo u siječnju 1850. godine. Tri godine poslije je Antun Vakanović, u ime Austrijske komore, pred Županijskim sudom u Rijeci, podigao tužbu protiv Batthyányja (Baćanija) tražeći isplatu prihoda od dijela imanja koji je pripadao Kazimiru. Konačan se ishod tog procesa ne zna, no zna se da su Brod, Ozalj i

Grobnik u posjedu Batthyányja (Baćanija) ostali do 1872. godine, kada su prodani kneginji Viktoriji Thurn-Taxis. Godine 1924. godine iz posjeda je izdvojen grad Grobnik te je postao svojina Općine. Posjed je nacionaliziran 1945. godine.

Primorsko-garanska županija

Glavni pokrovitelj Kviza znanja Gdje sam – tko sam je Primorsko-goranska županija.

Primorsko-goranska županija pokriva 3.582 četvornih kilometara kopna na zapadu Hrvatske; područje svojeg sjedišta - grada Rijeke i trećeg po veličini hrvatskog grada, sjeveroistočni dio istarskog poluotoka, Kvarnerske otoke, Hrvatsko primorje i Gorski kotar.

Primorsko-goranska županija (PGŽ) obuhvaća 14 gradova: Bakar, Cres, Crikvenica, Čabar, Delnice, Kastav, Kraljevica, Krk, Mali Lošinj, Novi Vinodolski, Opatija, Rab i Vrbovsko, 22 općine: Baška, Brod Moravice, Čavle, Dobrinj, Fužine, Jelenje, Klana, Kostrena, Lokve, Lopar, Lovran, Malinska-Dubašnica, Matulji, Mošćenička Draga, Mrkopalj, Omišalj, Punat Ravna Gora, Skrad, Vinodolska, Viškovo, Vrbnik i 536 naselja u gradovima i općinama PGŽ ima morsku obalu dugu 1065 km.

Najviši vrh PGŽ je Bjelolasica-Kula (1534 m.), a najviše naselje Begovo Razdolje, na visini od 1060 m.

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine PGŽ je imala 305.505 stanovnika, odnosno 6,9 % ukupnog stanovništva Hrvatske te prosječnu gustoću naseljenosti od 85 stanovnika na jednom četvornom kilometru. Etnički sastav je bio sljedeći: Hrvati 84.6 %, Srbi 4.9 %, Talijani 1.2 %, Bošnjaci 1 % i drugi.

Priobalje ima pretežito mediteransku klimu s utjecajem planinske klime tijekom zimskih mjeseci. Najviši planinski vrhovi Gorskog kotara su Risnjak (1528 m), Snježnik (1506 m), Bjelolasica (1534 m) i Viševica (1428 m). Između njih vijugaju rijeke Dobra i Kupa. Planine Gorskog kotara su prepreka širenju toplinskog utjecaja Jadranskog mora u unutrašnjost, a velika nadmorska visina utječe na povećanje količine padalina te se ova cjelina odlikuje umjereno kontinentalnom do planinskom klimom.

Gospodarski razvoj PGŽ određuju zemljopisni položaj i raznolikost: more, bogato razvedena obala i otocima te vrlo šumoviti Gorski Kotar. PGŽ čine tri cjeline: 34% čini priobalje, 29% otoci, a 37% Gorski kotar.

Povijest dijelova PGŽ desetljećima zaokuplja veliku pozornost znanstvenika povjesničara, stručnjaka i publicista. Jedan je od hrvatskih povjesničara koji je na svoj način pristupio povijesti Gorskoga kotara i Vinodola kao jedne cjeline, bio Emilij Laszowski (1868.-1949), diplomirani pravnik, znameniti i zaslužan hrvatski povjesničar i arhivist te kulturni i javni djelatnik. Već je za gimnazijskih dana proučavao stare isprave u svojem rodnom ličkom Brlogu. Kao zaposlenik, a potom i ravnatelj nekadašnjega Zemaljskog arhiva u Zagrebu (danas: Hrvatski državni arhiv), sređivao je građu brojnih hrvatskih arhiva znatno unaprijedivši struku, čime je i pomogao historiografima. Pokrenuo je *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskoga arkiva*, a bio je i urednik mjesečnika za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku *Vitezović* te je obnašao dužnost člana zemaljskog povjerenstva za čuvanje povijesnih spomenika kao i zemaljskog povjerenstva za nazivlje mjesta. Tako se upoznao s posebnostima i naselja primorsko-goranskoga prostora, uključivši i Grobnišćinu. Svoje spoznaje i zapažanja objavio je 1923., u knjizi *Gorski kotar i Vinodol, Dio državine knezova Frankopana i Zrinskih. Mjestopisne i povijesne crtice*, gdje je znatnu pozornost posvetio Grobnišćini, pa tako i njezinoj topografiji, starinama, narodnome pričanju, utjecaju Grobničana pri stvaranju *Vinodolskoga zakona* te drugim povijesnim komponentama Grobnišćine do druge polovine XIX. stoljeća.

Svečanost blagoslova zastave Županije riječke održana je na Grobničkom polju u nedjelju 25. svibnja 1862. godine.

Na skupu je bilo nazočno mnogo tadašnjih hrvatskih uglednika, uključujući i kumu zastave - barunicu Anu Zmaić Svetoivansku te biskup Josip Juraj Strossmayer.

Iz županijske zgrade u Rijeci je u 9 sati krenuo pohod na Grobničko polje. Na čelu je bio prvi podžupan na konju, a za njim je slijedio odjel županijskih šerežana, koje je predvodio županijski povjerenik za sigurnost. Za njima su na konjima slijedila tri barjaktara: u sredini veliki sudac gorskog okružja Mare Matković s novom zastavom, desno od njega kotarski čabarski sudac Tome Padavić sa nar. zastavom, a lijevo sudac kr. povjerenik trgovišta mrkopaljskoga Ante Cuculić sa zastavom bivše severinske županije. Iza njih su slijedili drugi visoki uglednici a na ulazu u Grobničko polje pod slavlukom kumove je pozdravio sudac grobničke općine Filip Žvanja.

Svečani se obred odigrao pod šatorom. Nakon svečane mise blagoslovljena je nova zastava te je uz počasnu paljbu predana prvom podžupanu Županije riječke Ivanu Vončini.

U članku Ivana Širole stoji da su uzvanici objedovali na Majuru te da je počašćen narod, da su se palili krijesovi i da je do kasna bila plesna zabava. Cijeli je događaj evidentiran zapisnički, a prizor blagoslova zastave nacrtao je J. Horačzek.

Na Grobničkom polju je danas, između ostaloga i Automotodrom Grobnik, koji je svečano otvoren 17. rujna 1978. godine, kada je održana i prva Velika nagrada - utrka Svjetskog prvenstva u brzinskom motociklizmu. U to vrijeme staza koja je udovoljavala svjetskim kriterijima - dugačka 4168,75 metara, izgrađena je za rekordnih šest mjeseci. U najužem djelu široka je deset, na startnom pravcu 17 metara, a nalazi se na 320 metara nadmorske visine. Glavni projektant je ing. Andrija Prager.

Rječina – rijeka po kojoj je sjedište Primorsko-goranske županije - grad Rijeka dobilo ime

Rječina, *Ričina*, izvire na Zviru, na nadmorskoj visini od 323, a po drugim podacima na visini od 326 metara. Do 1870. godine izvirala je ispod vrha Podjavorje, no te je godine u blizini Klane bio potres pa je izvor zatrpan. Nakon potresa Rječina izbija na drugom izvoru pod sjevernim vrhom kojeg neki zovu Strmac, a drugi Brgudac .

Dragutin Hirc, krajem XIX. st., i Guido Depoli, početkom XX. st., objavili su svoja istraživanja o planinskoj skupini Obruč – Fratar. Zagrepčanin D. Hirc posvetio se pretežito opisu biljnog pokrova (u monografiji *Hrvatsko Primorje* 1891. te u u knjizi *Prirodni zemljopis Hrvatske*, Zagreb 1905.) geografski i botanički opis, dok je Riječanin G. Depoli objavio svoju monografiju u časopisu *Liburnia*, 1929. godine.

Na 22. grobničkom znanstvenome skupu *Grobnišćina; tragovi znakovi i smjerokazi* mr. sc. Marko Randić i dr. sc. Dario Kremer su imali zajedničko izlaganje *Medonosni grmovi i polugrmovi u dolini Rječine*. U sažetku ove teme, između ostalog stoji: ... sve više dolazi do izražaja neophodnost pčela i ostalih oprašivača u prirodi, njihova nenadoknadiva uloga u poljoprivredi kao medijatora u postizanju primjerenog uroda i kontinuiranih izvora hrane. Pored toga, pčele osiguravanju i specifične, čovjeku vrijedne proizvode (med, propolis, matična mliječ, pelud, vosak). Zato sve više raste važnost ekološke poljoprivredne proizvodnje, odnosno prirodnih, nezagađenih predjela i zaštićenih

prirodnih krajobraza koji obiluju samoniklim, medonosnim biljem neophodnim za zdravlje i život pčela i drugih oprašivača. Na taj način osigurava se i kontinuitet svih dobiti što ih priroda i poljoprivredi donose pčele i drugi oprašivači.

Jedno od takvih relativno neonečišćenih područja je i dolina Rječine, premda je ovdašnja poljoprivredna proizvodnja u odnosu na ranije stanje (bili su primjerice poznati *mejski vinogradi* koji su sada zapušteni) gotovo potpuno zanemarena.

Na području dolinskog i kanjonskog dijela doline Rječine dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je 78 biljnih vrsta koje možemo svrstati u skupinu grmova, 21 vrstu možemo uvrstiti u skupinu polugrmova, a 13 vrsta u skupinu drvenastih povijuša. Većina ih je u vrijeme cvatnje dobar izvor nektara i polena za pčele i druge oprašivače.

Na obalama Rječine nalaze se razvaline brojnih mlinova, a duž korita nekoliko je umjetnih vodopada, izgrađenih u XIX. stoljeću. Kod mjesta Valići Rječina se ulijeva u umjetno jezero, da bi nizvodno ispod Pašca tekla kroz klisure i kamene litice. U knjizi „Pregled flore Hrvatskog primorja“ svoja je botanička otkrića Ljudevit Rossi sabrao 1930. godine i utvrdio veliko bogatstvo flore ovoga područja. Zabilježio je više od 600 vrsta i unutarvrstnih jedinica. „Mnoge su vrste vrijedne s botaničkog, hortikulturnog i šumarskog gledišta, a i sa stajališta zaštite prirode.“ Uz korito Rječine vršena su i terenska istraživanja od 1982.-1984. godine, pa je utvrđeno da se od zaštićenih biljnih vrsta u flori Republike Hrvatske javljaju tisa, božikovina, lovorolisni likovac i crveni ljiljan. Korito obiluje mnogim biljnim vrstama od kojih su mnoge i ugrožene kao: Suručka, mrazovac, visibaba, šumska sirištara i veprina.

U planinskoj skupini Obruč, u predjelu Pakleno ornitolog Andrej Radalj, vanjski suradnik Javne ustanove Priroda snimio je rijetku vrstu, troprstog djetlića (*Picoides tridactylus*). Obitavalište ptice je inače na dalekom sjeveru Euroazije u tamnim crnogoričnim šumama, tipa tajga, pa je ovaj ornitološki nalaz, nalaz desetljeća za ovu planinu, a nalazi troprstog djetlića rijetki su i za područje cijele Hrvatske.

Iako izvor Rječine za velikih suša presuši to je jedno od najvećih krških vrela u Hrvatskoj, a voda se za vodoopskrbu koristi još od 1915. godine. Zvir, koji se ulijeva u Rječinu nedaleko ušća ima vodu tijekom cijele godine. U drugoj polovici 19. stoljeća Rječina s bujičnim pritocima porušila je gotovo sve mostove na Rječini. Zajedničkom je akcijom hrvatske i mađarske vlade nakon tih poplava sanirani korito rijeke i klizišta. No,

dva mjeseca nakon početka radova vodeni je val odnio drveni most u Grohovu, otkinuo kameni blok visok deset metara, razorio betonsku branu kod Žaklja u širini od osam metara, porušio novi betonski zid kod Zvira, odnio željezni most kod Tvornice papira i poplavio grad Rijeku. U ulicama uz Rječinu voda je bila visoka do dva metra, a kod gradskog tornja 30 centimetara.

Nakon velikih poplava iz sredine i kraja 19. st. izvedena je i dislokacija ušća Rječine iz zone Sušačke luke u zonu Brajdice i današnje Delte, te radovi na regulaciji korita u zoni grada Rijeke.

Uz obalu Rječine, u jednoj okuci već u XVI. st. spominje se lokalitet Žakalj. Neki su ga zvali i Koprivovo po nekadašnjem vlasniku svećeniku Pavlu Kopriva. Godine 1752. na tom području gradski vijećnik Ivan Josip Gerliczy posjeduje dva vinograda sa šumom. Godine 1841. na tom je području izgrađen veliki mlin prema planovima Riječanina Gašpara Matkovića. Tadašnji vlasnik mlina bio je Carlo d' Ottavio Fontana iz Trsta. Mlin je zbog požara razrušen 1862. godine, ali je ponovno podignut 1865. godine. Cesta od Ludovicejske ceste do Žaklja izgrađena je 1841. godine na trošak vlasnika mlina.

Vodopskrba Sušaka značajno je 1915. godine poboljšana dovršenjem gravitacijskog cjevovoda od izvora Rječine do grada Rijeke. HE Rijeka u Vodovodnoj ulici, koja koristi vodu Rječine iz akumulacije Valići, puštena je u pogon prije pola stoljeća. Akumulacijsko jezero Valići ima gravitacijsku branu kraj Grohova. Voda se na turbine smještene u podzemnoj strojarnici ispod brda Katarina dovodi tunelom maksimalne propusnosti 12 m kubičnih/sek., uz raspoloživu visinu od 203 metra. Akumulacija Valići ukupne je zapremine od 600 - 700.000 metara kubnih, dužina mu je oko jedan kilometar, a najveća dubina 28 metara.

Rijeka kroz stoljeća

U prošlosti je Rijeka imala čvrsti obrambeni zid, bedeme i utvrđene kule, gradska ulazna vrata i ložu za komunalne poslove. Zbog lošeg odnosa prema naslijeđenome Rijeka nema mnogo spomenika. Ostao je stari Gradski stup koji je bio pravi sudionik sudbine grada.

U ratu s Austrijom Venecija je priželjkivanu pomorsko-trgovačku točku zauzela 27. svibnja 1508. godine Rijeku. Mlečani su u Rijeci podignuli stup s reljefom lava sv. Marka, obiteljskim grbovima zapovjednika i natpisom, koji u prijevodu glasi: „Pod našom zaštitom budite sigurni narodi, sva vaša prava koja posjedujete, bit će vam sačuvana.“ Gradu, koji je imao samostalnu gradsku upravu, u neku je ruku trebalo potvrditi njegove

slobode. Iste je godine ponovno izbio rat i Venecija je morala napustiti Rijeku, a Riječani su odmah istucali reljef s lavom i grbove i uklesali lik gradskog patrona sv. Vida.

Mlečani su ponovno zauzeli Rijeku 1509. godine. Iako se grad očajnički branio, ali je prodor Mlečana bio pojačan osvetom zbog uništenog lava na gradskom stupu. Mlečani su pobijedili uz palež, pljačku i ubijanje, a grad se dugo oporavljao od posljedica bitke.

Postanak stupa povezan je uz jedno od najburnijih razdoblja riječke povijesti u osvit XVI. stoljeća. Drugi natpis na gradskom stupu ispod praznog medaljona potječe iz 1565. godine, a treći najdulji tekst uklesan je u XVIII. stoljeću te je 1766. godine restauriran treći put. Stup je nebrojeno puta premještan, a danas je na municipalnom trgu na kojem je prvobitno postavljen.

Čitajući *Opaske o davnim danima* (Riječke glose) dr.sc. Irvina Lukežića, doznajemo mnoge zanimljivosti iz riječke povijesti:

Nakon proglašenja Rijeke slobodnom carskom lukom 1719. godine stvoreni preduvjeti za širi razmah pomorstva i trgovine. U Rijeci je 1722. godine osnovana orijentalna kompanija za gradnju velikih jedrenjaka. Osnivaju se i velike tvrtke od kojih je najznačajnija riječka Rafinerija šećera, jedna od najvećih tvrtki tadašnje Austrijske monarhije. Rafineriju su 1750. godine osnovali holandski trgovci na čelu s vlasnikom velike trgovačke kuće sa sjedištem u Antwerpenu Urbanom Arnoldom. Carica Marija Terezija dala je toj tvrtki dopuštenje da se nastani u Trstu i isključiva prava osnivanja Rafinerije šećera, do 1826. godine kada je tvrtka otišla u stečaj.

Zaslugom *Zuccheriere* ime Rijeke se po prvi puta proširilo u trgovačkom i industrijskom svijetu tog vremena. Godine 1768. u poduzeću su bila zaposlena 704 radnika i namještenika, od kojih veliki broj domaćih ljudi. Stara zgrada Rafinerije je izgorjela u velikom požaru 1768. godine. Osim Rafinerije šećera Nizozemci su u Rijeci podigli i manufakturu za preradu voska koju kasnije preuzima Riječanin Josip (Giuseppe) Pessi, utemeljili su proizvodnju kože u Rijeci itd.

Riječko gradsko vijeće godine 1449. propisalo je pravilnik o prodaji ribe, kojim se regulira opskrba grada, propisane prodajne cijene ribe, određene daće i kazne za prekršaje, utvrđena privilegirana opskrba i odabir ribe. Pravilnikom se razlikovalo ribu nastanjenu u pješčanom podmorju i mulju od one koja se lovila na kamenitom tlu obraslom morskom travom. Prednost u nabavi kvalitetnijih riba imali su riječki kapetan, članovi vlastelinskih obitelji, dva suca, rektori i vijećnici, općinski kancelari i prior otaca augustinaca. Gradski statut iz 1530. godine preuzeo je cijene ribe iz navedenog

pravilnika, a donesena je i nova odluka kojom ribari ne smiju prodavati ribu na svojim brodicama već je dovoziti na za to predviđeno mjesto kod klaonice, pa je to bila i prva poznata gradska ribarnica.

Engleski tvorničar Robert Whitehead utemeljitelj je i prvi vlasnik renomirane Tvornice torpeda u Rijeci. U Rijeku dolazi 1856. godine gdje upoznaje austrijskog kapetana fregate Riječanina Giovannija Biaggia Luppisa i njegov izum, novo oružje „spasilac obale“. Obojica od 1864. godine usavršavaju izum, od nadzemnog izum pretvaraju u podvodno oružje koje postaje vrlo opasno pod nazivom Minnenschiff, odnosno torpedo. Godine 1874. Whitehead otvara Tvornicu torpeda R. Whitehead, koja se specijalizira za torpedistiku. Na međunarodnom tržištu ratne opreme tvornica je gotovo četrdeset godina imala monopol, a naručitelji su bili iz Francuske, Rusije, Japana, Švedske, Italije, Argentine, Turske, Danske, Nizozemske i Portugala. Godine 1890. poduzeće otvara vlastitu podružnicu u južnoj Engleskoj. U razdoblju najvećeg uzleta tvornica je zapošljavala oko 1500 radnika, koji su svoga poslodavca izrazito poštivali.

U Rijeci djeluje glagoljska tiskarnica u 16. stoljeću. U Rijeci je tiskana prva knjiga glagoljicom u glagoljskoj tiskari Šimuna Begne Kožičića biskupa modruškoga koja je djelovala u Rijeci 1530. i 1531. godine. Poznato je pet izdanja tiskare, a prvo je izdanje *Bukvar (Psaltir)* bez impresuma, a prvo datirano tiskano izdanje je *Oficii blaženie devi marie* 15. prosinca 1530. godine.

Dolaskom isusovaca u Rijeku unaprijedio se kulturni i prosvjetni život grada te je 1627. godine - osnovana Isusovačka gimnazija. Taj se događaj smatra početkom rada Sveučilišta u Rijeci.

Austrijski car Karlo VI. je Rijeku proglasio slobodnom lukom. 1719. godine.

U 18. stoljeću ispod Trsata niče novo naselje - današnji Sušak.

Na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće Rijeka je neko vrijeme bila pod francuskom upravom u sklopu Ilirskih provincija. Od Francuza je oslobođena 1813. godine, a 1821. godine je izgrađena *Hartera* - Tvornica papira

Ban Josip Jelačić je postavljen za guvernera Rijeke 1848. godine te je Rijeka izravno pod Banskom Hrvatskom, a 1850. godine je u Rijeci osnovana Narodna čitaonica te 1852. puštena u rad prva plinara, na Mlaki

Dodatkom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu, tzv. *Riječkom krpicom*, Rijeka kao *corpus separatum*, tj. izdvojeno tijelo dolazi pod izravnu upravu mađarske vlade 1868. godine, a

1870. je u potpunosti pripojena Mađarskoj.

Rijeka je željezničkom prugom spojena s Pivkom i Karlovcem 1873. godine. Riječka rafinerija je utemeljena 1882. godine, a iste godine Rijeka dobiva modernu kanalizaciju. Nova zgrada riječkog kazališta, današnje Hrvatsko narodno kazalište *Ivana pl. Zajca* izgrađeno je 1885. godine a zgrada željezničkog kolodvora 1891. Projektant je bio glavni inženjer Ugarskih državnih željeznica Ferenz Pfaff.

Izgradnja gradskog vodovoda u Rijeci i nove *Guvernerove palače* (po projektu mađarskog arhitekta Alajosa Hauszmanna) dovršene su 1896. godine.

Rijekom 1899. godine vozi električni tramvaj.

Kvarnerski otoci – Krk

Suradnja grobničke Čakavske katedre s Gradom Krkom je počela 2002. godine, preseljenjem izložbe nizozemske slikarice Hetty van der Linden iz Galerije suvremene umjetnosti Grobnik u Galeriju *Decumanus* u Krku i traje do danas.

Otok Krk pripada Kvarnerskoj skupini otoka smještenoj u sjevernom Jadranu između poluotoka Istre na zapadu te Hrvatskog Primorja na istoku. Okružen je Vinodolskim kanalom s istočne, Riječkim zaljevom sa sjeverozapadne i Kvarnerićem s jugozapadne strane. Sve do 1993. godine Krk se smatrao najvećim jadranskim otokom. Početkom te godine, Geodetski Zavod Rijeka modernim računalnim mjerenjima dobio je podatak da su otoci Krk i Cres potpuno identične površine, a što je u javnosti izazvalo senzaciju jer se Krk smatrao većim od Cresa za oko 5 km², a i jer je djelovalo nevjerojatnim da dva susjedna otoka imaju potpuno identičnu površinu.

Zahvaljujući zemljopisnoj raznolikosti, bogatoj vegetaciji, blagoj mediteranskoj klimi, mnogim izvorima pitke vode, otok Krk je bio *naseljen još u pretpovijesti*.

Rimljani su zagospodarili Krkom 9. godine po Kristu, kada su u potpunosti ugušili Ilirski ustanak. Njihova vlast nad otokom trajala je neprekidno sve do 480. godine. Kao i na drugim osvojenim područjima, Rimljani su i nad otokom Krkom proširili djelovanje svojih zakona, gradili ceste (najznačajnija je bila između Fulfiniuma i *Veclae* tj. Omišlja i Krka, a njezinu trasu većim dijelom prati i današnja glavna otočna magistrala), a zatečeni grad Krk preuredili i prilagodili prema svojim običajima, stvarajući *cardo* i *decumanus*, podižući terme, hramove, zidine, vodovode. Ipak Rimljani nisu bili glavni element

stanovništva na otoku jer su to i dalje u velikoj većini bili Iliri. Na to ukazuje i vrlo malo sačuvanih rimskih natpisa.

Značajni rimski ostatci pronađeni su na području Baške, kod ruševina kapele svetog Marka gdje su sačuvani rimski mozaici i tragovi vodovoda.

Smatra se da su Hrvati naselili otok Krk krajem 6. ili početkom 7. st. Naselili su veći dio otoka, otprilike do linije Malinska - Stara Baška. Osnovali su četiri kaštela: Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Bašku. Zapadno od ove linije (područje Šotoventa, okolica grada Krk, područje današnje općine Punat) ostao je još nekoliko stoljeća naseljen pretežno romanskim stanovništvom, a Hrvati su ga naseljavali postupno, kroz mnogo stoljeća. Petar Skok kao najstarije hrvatske nazive na Krku navodi Hlam, Njivice, Poljica, *Ert* i *Ret* (danas rt), Gabonjin, Kozarin, Jurandvor. Povjesničar Vjekoslav Klaić među najstarije nazive ubraja: Hlam/Klam, Kivno/Kibno, Gostinjoc, Poje, Tribùje, Vetrnà, Žestiloc, Dòlova, Gabonjin, Sužàn, Šugare, Hlapa.

Hrvati su se doseljavali u rodovima po kaštelima pa otud i danas otok ima četiri različita narječja. Krajem 12 st. javljaju se iz tih rodova i čuveni knezovi Krčki-Frankopani. To je jedina obitelj na jadranskim otocima koja se razvila do moći u europskim razmjerima - porijeklo vuku iz Vrbnika, a svoje su posjede širili i na kopnu: Grobnik, Trsat, Bakar, Kraljevica, Crikvenica, Novi Vinodolski ali i Otočac, Brinje itd. pa su Frankopani na vrhuncu svoje moći posjedovali teritorij jednak polovici današnje Hrvatske. Prvi poznati Frankopan bio je Dujam prvi (1118.) a posljednji Fran Krsto kojeg je dao pogubiti 1671. car i kralj Leopold Habsburg. Na otočiću Košljunu je posljednje počivalište Katarine Frankopan, jedne od najpoznatijih pripadnica te kneževske obitelji.

Otok Krk je pao Veneciji u ruke 1480. godine kao posljednji otok na Jadranu, kada je na prijevaru u venecijansko zarobljeništvo odveden knez Ivan Frankopan. Nakon propasti hrvatskih knezova Frankopana, u 15.st., Krk mijenja mnoge vladare od Mlečana preko Francuza, Austro - Ugarske, Italije, Njemačke, Jugoslavije i konačno, nakon pet stoljeća, otok Krk je ponovo sastavni dio hrvatskog korpusa.

Najstariji povijesni izvor koji spominje kaštele je "Darovnica slavnoga Dragoslava" napisana 1. siječnja 1100. g. glagoljicom.

Naselivši otok Hrvati su kroz stoljeće-dva prihvatili kršćanstvo, a zatim i glagoljicu kao svoje pismo. To dokazuje velik broj crkava i kapela koje se spominju već u 11. i 12. stoljeću. Osim toga s Krka potječu i jedni od najstarijih i najznačajnijih glagoljaških

spomenika: Bašćanska ploča, Krčki natpis i Jurandvorski fragment. Svi oni nastali su do kraja 11. st. Sačuvano je i preko 200 glagoljskih rukopisa iz razdoblja 12.-14. st.

Knez Fran Krsto Frankopan, bio je posljednji krčki knez, otok se sedam puta uspješno obranio od gusara. Danas je sedam administrativnih jedinica: grad Krk i općine: Omišalj, Malinska, Punat, Baška, Vrbnik i Dobrinj. Sedam je varijanti čakavskog narječja hrvatskog jezika. Sedam je načina običaja, plesova i narodnih nošnji.

Nekoliko zanimljivih crtica o Kostreni

Od aktivnih čakavskih katedri na području Primorsko-goranske županije je i Katedra Čakavskoga sabora Kostrena.

Narodna čitaonica u Kostreni Sv. Luciji osnovana je 1876. godine, a glavni osnivač Čitaonice bio je Stjepan Vranić pomorski kapetan i brodovlasnik, podastire podatke o kostrenskoj Čitaonici Vjekoslav Bakašun 2006. godine uz obilježavanje 130-godišnjice. Po osnutku Čitaonica je dvadeset godina djelovala u neadekvatnim privatnim zgradama da bi dobila reprezentativnu zgradu u središtu Kostrene Sv. Lucije. Dvadesetih godina XX. stoljeća društveni život se intezivira te se osnivaju brojna društva najčešće kao sekcije unutar Čitaonice.

Godine 1925. u cijeloj Hrvatskoj bila je proslava tisućite obljetnice okrunjenja prvog hrvatskog kralja Tomislava. U sklopu proslave ispred zgrade Čitaonice zasaden je stablo lipe, simbola slavenstva. Ispod lipe postavljen je kameni stup s uklesanim prigodnim tekstom. Na pročelju zgrade Narodne čitaonice 1935. godine postavljena je spomen ploča hrvatskoj himni s tekstom: „Hrvatskoj himni Lijepa naša domovino u spomen stogodišnjice 1835.-1935. Narodne čitaonice su se osnivale kao žarišta kulturne djelatnosti, kao mjesto okupljanja mještana u kojima će im biti dostupno korištenje dnevnih, tjednih i mjesečnih tiskovina.

Prostor Knjižnice suvremeno se uređuje 1999. godine, a od 2000. godine knjižnica je samostalna ustanova pod nazivom „Javna ustanova Narodna knjižnica Kostrena.“

Zaključujemo temeljni materijal devetog *Kviza znanja Gdje sam – tko sam* s još nekoliko manje poznatih a vrijednih podataka o programskoj djelatnosti organizatora - grobničke Katedre krajem 20. stoljeća.

Nedugo po osnivanju Glazbene skupine 1994. godine u sklopu Katedre ČSG formiran je djevojački pjevački zbor *Rožice* s voditeljicom Barbarom Ćučić, prof. Najčešćom glazbenom pratnjom Djevojačkom zboru *Rožice* bio je Ivo Puljanić sa svojom harmonikom. Listajući dalje stranice ispunjene raznim događajima tijekom prvih deset godina Katedrinih programskih djelatnosti, nailazimo na ogleadni primjerak takvog jednog zajedničkog programa - priredbu godine *Za saku kap jedna hvala*, održanu u riječkoj *Filodramatici* 29. listopada 1994. na poziv Hrvatskog Crvenog križa, za Dan dobrovoljnih darivatelja, koji se u Hrvatskoj obilježava 25. listopada.

Također je cjelovečernji zajednički program triju Katedrinih skupina bio i onaj u opatijskom hotelu *Admiral*, kao svojevrsna čestitka Gradu Opatiji za 150. godišnjicu opatijskog turizma – programom pod nazivom *Primorje kod bracolet* itd.

.....

Tekst je temeljen na izlaganjima znanstveno-stručnih skupova *Grobnišćina;* *tragovi, znakovi i smjerokazi* - hrvatskih znanstvenika i istraživača: akademika Luja Margetića, prof. em. dr. sc. Ive Lukežić, dr. sc. Irvina Lukežića, mr. sc. Marka Randića i dr. sc. Daria Kremera, izvješćima o radu Katedre ČSG i arhivi Katedre ČSG.

.....

Eventualne primjedbe i prijedloge za korekcije teksta zbog možebitnih pogrešaka uvažavamo do 31. listopada i unaprijed se zahvaljujemo na njima.

Sudionicima ovogodišnjeg Kviza znanja želimo mnogo uspjeha!